

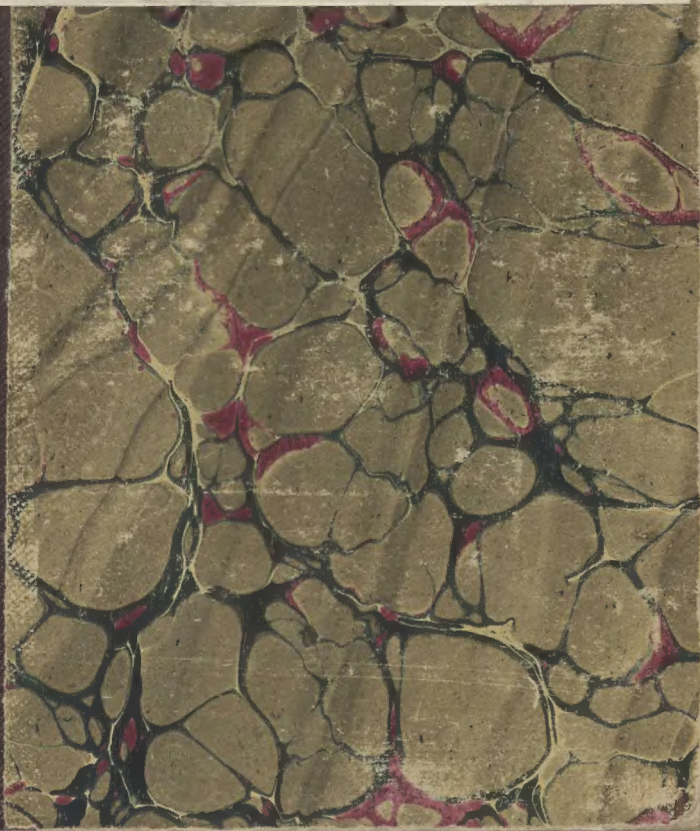
411 Magnús Jónsson

415

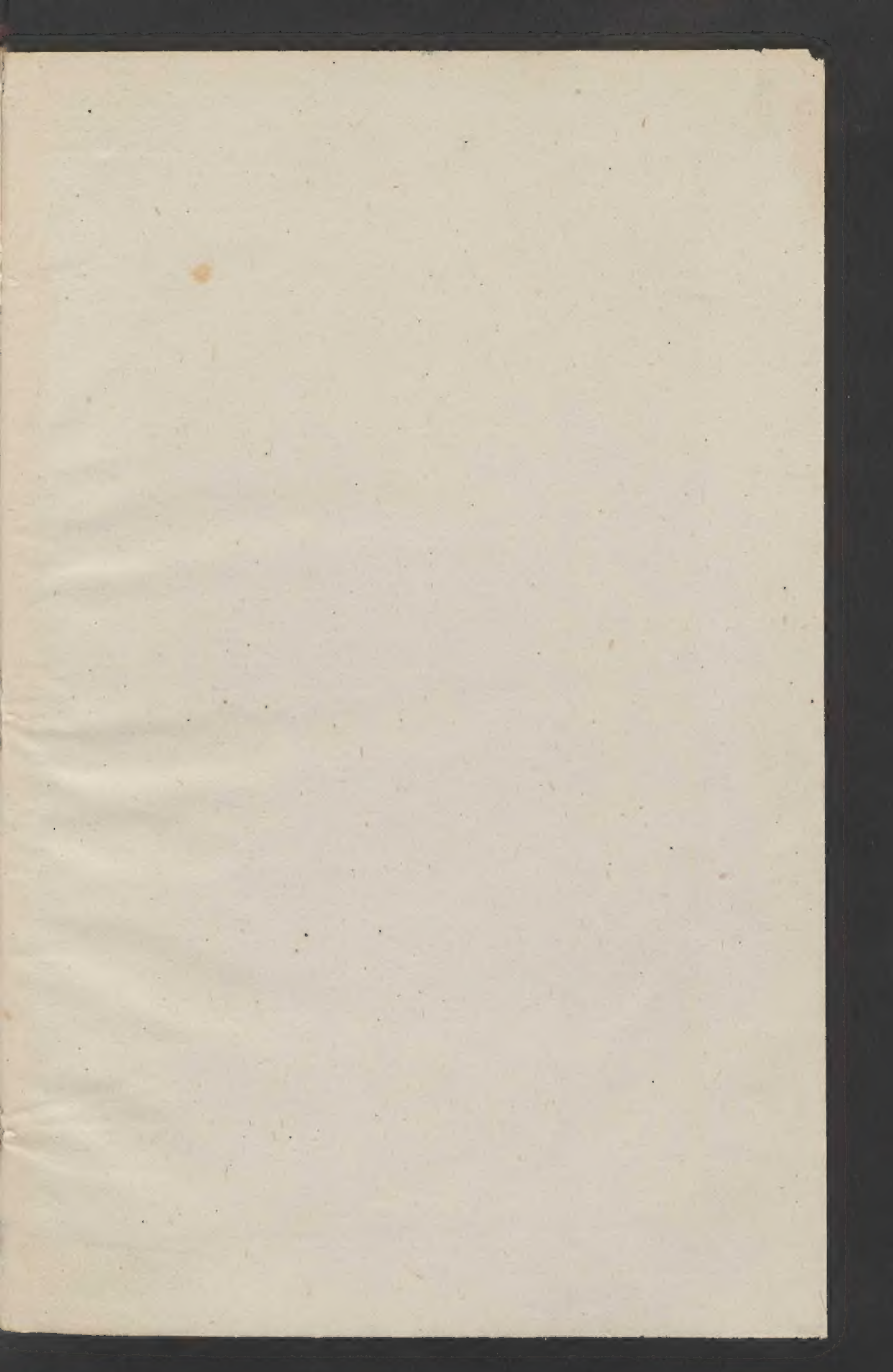
Stuttur leiðarvísir fyrir
ir alþýðu til þess að skrifa
íslenzku rjett og greinilega

1856

HÁSKÓLI ÍSLANDS







STUTTUR LEIÐARVÍSIR

FYRIR ALÞÝÐU

TIL ÞESS AÐ SKRIFA ÍSLENZKU
RJETT OG GREINILEGA.

HÖFUNDUR OG UTGEFARI

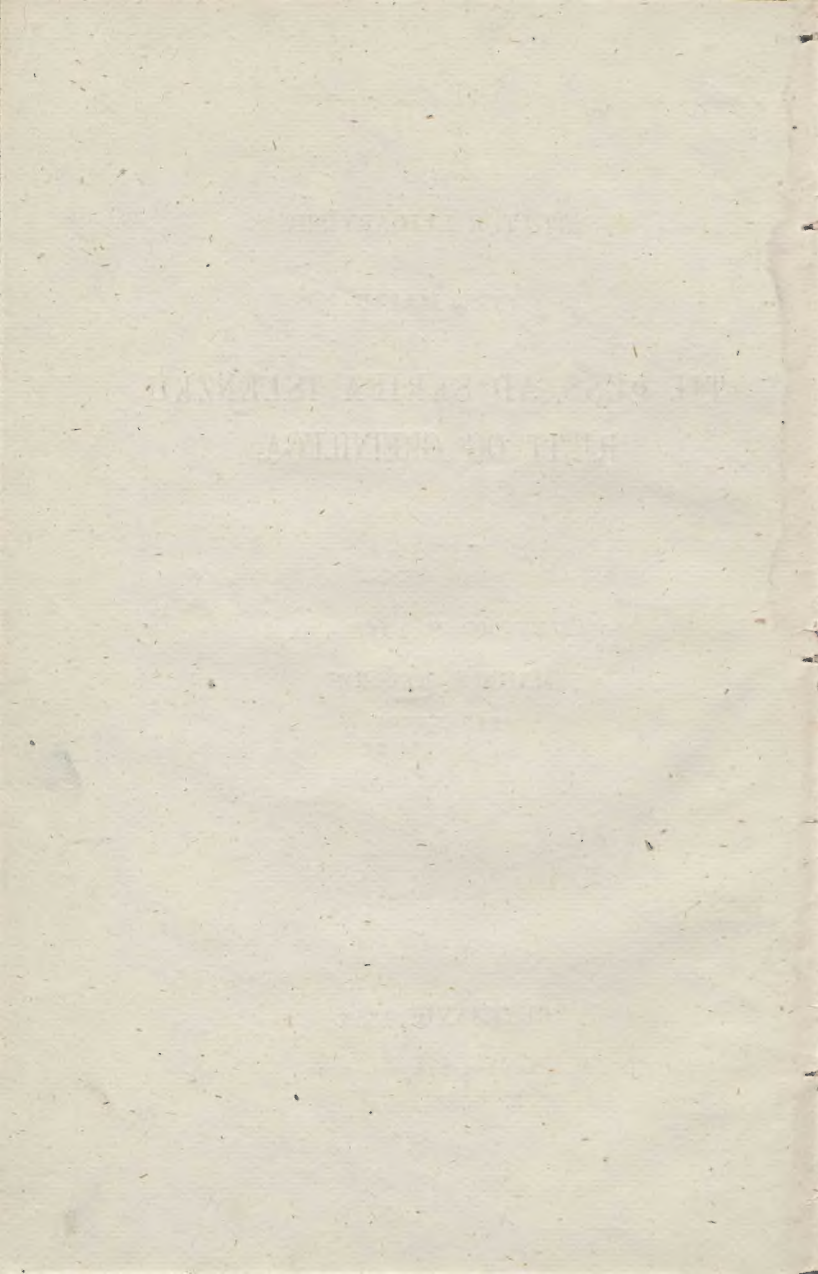
MAGNÚS JÓNSSON

STUD. THEOL.

REYKJAVÍK 1856.

Í PRENTSMÍÐJW ÍSLANDS

E. ÞÓRÐARSON.



FORMÁLI.

Þar eð jeg vissi, að flesta fýsir að skrifa rjett móðurmál sitt, og að mörgum, eins og við er að búast, er ábótavant í því efni, þá kom mjer til hugar að gefa fáeinar stuttar og almenningar reglur fyrir því, svo auðveldar, að allir, eða að minnsta kosti hver alþýðumaður í meðallagi greindur, gæti skilið þær. En til þess, að geta skrifað nokkurn veginn rjettmóður mál sitt, heyrir ekki einungis það, að vita, hvaða staf á að skrifa á þeim og þeim stað, í því og því orði, og að kunna að skipta rjett atkvæðum, heldur og að setja ýms merki, som tákna aðgreiningar og annað fleira, eða eru í staðinn fyrir og tákna með skammstöfunum einhver orð eða hugmyndir; en til þess, að gefa reglur fyrir þessu, þurfti jeg að taka nokkur orð til hjálpar úr málmyndalýsingunni (*Grammatik*); þau orð þurftu útskýringa við, til þess að alþýða skildi þau, og setti jeg þá útskýringarnar fyrst, svo að reglurnar á eptir skildust. Með þessu er þá sögð ástæða fyrir því, hvers vegna jeg rjeðst í, að semja þennan ritling, og tilgangurinn með hann, og undir eins, hvernig þau atriði, sem í honum eru, miða til að gefa mönnum leiðbeiningu í, að skrifa rjett móðurmál sitt. En til þess, að geta skrifað vel íslenzku, heyrir líka, að skrifa málið hreint, svo að það sje ekki blandað með útlenzkum orðum eða setningaskipunum, og að málsetningar sjeu vel og skipulega fram settar; en það er fjarstætt því, að þetta geti verið tilgangur minn hjer, því bæði mun mjög torvelt, að gefa reglur fyrir því handa þeim, sem helzt þyrftu þess með, og líka gætu þær þá naumast orðið svo stuttar, að þær yrðu almennt keyptar, heldur yrðu þær að vera langt mál.

Þegar menn lesa íslenzkar bækur, þá geta menn sjeð, að sömu orð eru ólíkt rituð, og það kemur helzt af því, að allir hafa ekki hina sömu rjettritun, eða ef til vill, að sumir hafa

engar rjettritunarreglur. Vegna þessa sýnist nauðsyn á, og fara bezt á því, að allir hafi sömu rjettritun, sem undir eins sje áreiðanleg, eða hin bezta, sem kostur er á, og er varla efl á, að rjettritun prófessors Konráðs Gíslasonar sje það, þegar á allt er litið: mest sjálfri sjer samkvæm og eigi bezt við eðli hins íslenzka máls, undir eins og hún er svo samkvæm fornmálinu, eins og verður, enda eru nú flestir yngri bókuámsmenn farnir að fylgja hans rjettritun, þó margar bækur komi enn út með annari rjettritun. Þess vegna hef jeg í reglunum fyrir rjetrituninni fylgt Konráðs rjettritun, og hef haft bliðsjón af „Frumpörtum íslenzkrar tungu í fornöld“ eftir hann (Khöfn 1846); líka hef jeg haft dálitla hjálp af prófessors Rasks „lestrarkveri handa heldri manna börnum“ (Khöfn 1830). Jeg vil þá benda mönnum á bækur, sem nýlega eru komnar út og orðnar almennar hjer á landi, er ritaðar eru með Konráðs rjettritun, t. d. „Stutt kennslubók í landafræði, sem H. Kr. Friðriksson hefur íslenzkað“ (Rvík 1854), og Stafrofskver eftir H. K. Friðriksson og M. Grímsson (Khöfn 1854); því þessar bækur eru að rjettritun líl mikið vel af hendi leystar, að því er mjer er kunnugt.

Þá eftirlæt jeg nú þetta mitt fyrsta rit, sem kemur út á prenti, dómum og áliti manna, með þeirri ósk og von, að alþýðumeun geti þó haft nokkurt gagn af því, en öðrum er það ekki ætlað, fremur en verkast vill.

Reykjavík, í júlímánuði 1856.

Magnús Jónsson.

UTSKÝRING

yfir fáein orð í þessum ritlingi, sem alþýðumenn, ef til vill, ekki skilja.

Nafnorð (*substantivum*) er það orð, sem táknar eða nefnir eitthvað út af fyrir sig, annaðhvort persónu, hlut, eða hugmynd, t. d. *maður, hestur, land, verk, hugsun*. Eginnöfn (*nomina propria*) eru aptur þau nafnorð, sem tákna eitthvað víst út af fyrir sig með nafni, eins og það heitir; þannig eru t. d. *mannanöfn*, eins og *Sigurður, Jón*, *bæjanöfn*, eins og *Hvammur*, *landa og sveita-nöfn*, t. d. *Indland, Kjós, Reykjadalur*, *dýranöfn*, t. d. *Kátur* (hundur, sem svo heitir), *Gráskjóni, Sleipnir* (hesta nöfn), *skipanöfn* t. d. *Spes, Hafrenningur*.

Lýsingarorð (*adjectivum*) er það orð, sem táknar einhvern eiginlegleika hjá einhverju, t. d. *stór maður*; þá lýsir *stór* eiginlegleikanum stærð hjá nafnorðinu *maður*, og er því lýsingarorð. Eins í *þessi hestur er fljótur*, þar er *fljótur* lýsingarorð.

Stofn (*thema*) kallast það í orði, sem verður eptir eða heldur sjer óbreytt, þó orðið fái ýmsar endingar eða viðbæti, eða verði samsett við önnur orð, t. d. í *veggur, veggir, veggjamold, veggjum*; hjer er *vegg* allt af óbreytt, og þess vegna er það stofninn í orðinu, eins t. d. í *nálægur, náfrændi*

nánd, náinn, þar er *ná* allt af óbreytt, og þess vegna er það stofninn. Stundum breytist þó einn hljóðstafur í stofninum í annan skyldan, t. d. í *betri, bestur, batna*; stofninn er *bat*.

Um föll (*casus*) er talað í nafnorðum, fornöfnum (*pronomina*, t. d. *jeg, þú, hann, þeir, þær*), og lýsingarorðum, og er þá haft tillit til hinna ýmsu endinga, sem orðið hefur, eptir því sem á stendur. Þessi föll eru í íslenzku: gjörandi (*nominativus*), sem sýnir, að eitthvað gjörir eða líður eitthvað, t. d. *maður*; eigandi (*genitivus*), sem sýnir, að einhverjum heyrir eitthvað til, eða að einhver á eitthvað, t. d. *manns*; þiggjandi (*dativus*), sem sýnir, að eitthvað er gjört í tilliti til einhvers, t. d. *manni*; þolandi (*accusativus*), sem sýnir, að einhver eða eitthvað verður fyrir einhverju, t. d. *mann*. Til að finna einstök föll í íslenzku geta menn valið sjer önnur orð. Til að finna gjörandann orðið *er* eða *kallast*, t. d. þessi hestur *er* fljótur; til að finna eigandann orðið *til* eða *án*, t. d. *til* hússins, *án* hestsins; til að finna þiggjandann má hafa orðið *frá*, t. d. *frá* hestinum, *frá* mjer, *frá* húsinu; til að finna þolandann má hafa *þerja* eða *biðja*, t. d. *þerja* hestinn, að *biðja* föður sinn og móður sína.

Eintala (*singularis*) er, þegar talað er um eitthvað eitt, en fleirtala (*pluralis*), þegar talað

er um fleira en eitt, t. d. *land*, *hugmynd* (eintala);
lönd, *hugmyndir* (fleirtala).

UM SAMHLJÓÐENDUR.

- b** má ekki skrifa á undan *l* eða *n* í sama atkvæði, heldur verður þar að standa *f*, t. d. *afl*, ekki *abl*; *nasn*, ekki *nabn*; *ofn*, ekki *obn*, og því síður *ón*; það er líka rangt að fram bera það *ón*.
- c** kemur ekki fyrir í neinu íslenzku orði, heldur að eins í útlenskum orðum, og geta menn þá lát-ið það halda sjer, eins og t. d. *Cicero*, *Castor*, eða þá, sem líklega er rangara, að skrifa það eptir framburðinum: *Síseró*, *Kastor*, (*c* er *nl*. fram borið eins og *s* á undan *e*, *i*, *í*, *y*, *ý*, *æ*, og *æ*, en annarstaðar eins og *k*). Aldrei má í íslenskum orðum skrifa *ck*, heldur *kk*, t. d. ekki *hreckir*, *ecki*, heldur *hrekkir*, *ekki*. *Ch* skal ekki skrifa í eiginnöfnum, sem eru búin að fá hefð í málinu, og orðin íslenzk, þó þau sjeu skrifuð með *ch* í öðrum málum, t. d. *Kristur*, *Kristján*, ekki *Christur*, *Christján*. Rjett virðist samt, að láta *ch* halda sjer, ef orðið er hreint útlenskt, t. d. *Charlotte* (fbr. *Sjarlotte*) kvennmannsnafn, *Rochelle* (fbr. *Rosjel*), staður í Frakklandi; þar má ekki skrifa *Karlottle* eða

Karlotta, heldur *Charlotte* eða *Charlotta* og ekki *Rokelle*, heldur *Rochelle*.

d og **ð** (dje og eð). Það ætti ekki að vera vandi að vita, hvar skrifa á *d* og hvar *ð*, því framburðurinn segir til þess sjálfur: þar sem framburðurinn er harður, þar stendur *d*, þar sem hann er linur, *ð*, sbr. mismuninn á *d* og *ð* í framburðinum á *maður*, *lands* og *leiddur*. Þó skulu hjer fyrir því gefnar þessar reglur: *d* skal standa, ekki *ð*, 1. í upphafi orða og atkvæða, t. d. *dauði*, ekki *ðauði*; 2. þegar tvö *d* standa saman í enda atkvæða, t. d. *neyddur*, ekki *neyðður* eða *neyðdur* eða *neyddur*; 3. á eptir *l*, *m*, *n*, *lg* og *ng*, t. d. *valdi*, *samdi*, *kenndi*, *fylgdi*, *slengdi*, ekki *valði*, *samði*, *kennði*, *fylgði*, *slengði*. Alstaðar annarstaðar skal skrifa *ð*, þar sem *d* eða *ð*-hljóð er.

f má ekki skrifa fyrir framan *t* í sama atkvæði, þó það heyrir svo í framburði, heldur *p*, t. d. ekki *aftur*, *eftir*, *hrest* eða *hreffti*, *skrift*, heldur *aptur*, *eptir*, *hreppti*, *skript* (þó *skript* sje komið af að skrifa). Stundum er *f* sleppt í framburði milli *r* og *t*, en má ekki sleppa því í skript, t. d. ekki *ert* af að *erfa*, heldur *erft* (en *aptur ert* af að *erta*), ekki *úthvert* af að *hverfa* eða *hvarf*, heldur *úthverft*. Stundum heyrir ekki heldur *f* í framburði milli tveggja hljóðstafa, þar sem þó á að skrifa það, t. d.

húfa, *lófi* má ekki skrifa *húa*, *lói*. Sumstaðar heyrast tvö *f* í framburði í eiginnöfnum, sem komin eru úr öðrum málum, og skrifa þá sumir *ff*, en það er rangt, því það stendur fyrir *ph*, sem ekki táknar nema eitt *f*-hljóð; ekki sýnist heldur neitt á móti því, að skrifa þar eitt *f*. Það má því ekki skrifa *Steffán*, *Soffía*, heldur *Stephán*, *Sophía*, eða *Stefán*, *Sofía*. Það virðist líka eins rjett í öðrum eiginnöfnum, þar sem *ph* er í öðrum málum, að skrifa *f*, t. d. annaðhvort *Filippus*, *Jósef*, eða *Philippus*, *Joseph*.

g. Opt heyrast þar tvö *g* í framburði, nl. á undan *l* eða *n*, þar sem eigi má skrifa nema eitt, t. d. *vagn*, ekki *vaggn*, *beyglur* ekki *beyggjur*, af að *beygja* (sjá undir *gg*). Stundum er *g* sleppt í framburði milli *r* og *t*, en verður þó að skrifað, t. d. í *margt*, af *margur*, má ekki skrifa *mart*.

h og k. Þess er að geta, að menn kynnu stundum að vera í efa um, hvort skrifa á *h* eða *k* fyrir framan *v* eða *n* í sumum orðum, því framburðurinn sýnir það opt ekki glögglega, að minnsta kosti ekki alstaðar á landinu; þó er í þess háttar orðum framburðurinn rjettari á suðurlandi, eptir því sem það er skrifað, t. d. menn segja þar *hvaða*, eins og það er skrifað, en ekki *kvaða*, eins og það er fram borið sumstaðar. Vissa reglu fyrir þessu er víst torvelt að gefa, en nokkur einstök orð skulu hjer tilgreind, eins og þau eru

skrifuð: t. d. *hver*, (t. d. *hver ósköp eru þetta?* og eins *hver*, s. s. heit uppspretta), *hvað*, *hve*, *hversu*, *hvílikur*, *hvass*, *hvín*, *hvítur*; þar má ekki skrifa *k*; en aptur *kver*, lítil bók, *kvalir* (s. s. pínslir, en *hvalir* s. s. hvalfiskar með *h*), *knýta*, *kvæði*, *kvoða*, *kvíga*, *knöttur*, í þeim orðum má ekki skrifa *h*.

j (*jöð*) er allt annar stafur en *i*, og má ekki slengja því saman, því *i* er hljóðstafur, en *j* er samhljóðandi, og aldrei nema á undan hljóðstaf. Menn mega því aldrei skrifa *i* á undan hljóðstaf í sama atkvæði heldur *j*; ekki t. d. *iörð*, *stiarna*, *sáttgiarn*, heldur *jörð*, *stjarna*, *sáttgjarn*. *j* má ekki skrifa, þó það heyrir í framburði, á undan *e*, *i*, *í*, *y*, *ý*, *æ*, eða *ey*, þegar gómstafur (*g* eða *k*) gengur á undan, eða með öðrum orðum, þegar *j*-hljóð heyrir í sama atkvæði milli *gómstafs* og *e*-, *i*- eða *æ*-hljóðs, má ekki skrifa það; það má nl. aldrei skrifa *gje*, *gji*, *gjí*, *gjy*, *gjý*, *gjæ*, *gjei*, *gjeý*, heldur *ge*, *gi*, *gí*, *gy*, *gý*, *gæ*, *gei*, *gey*, ekki t. d. *gjeta*, *gjirða*, *gjímaldi*, *gjyðja*, *gjýs*, *gjæs*, *gjeit*, *gjeyma*, heldur *geta*, *girða*, *gímaldi*, *gyðja*, *gýs*, *gæs*, *geit*, *geyma*. Sömuleiðis má ekki skrifa *kje*, *kji*, *kjí*, *kjy*, *kjý*, *kjæ*, *kjei*, *kjeý*, heldur *ke*, *ki*, *kí*, *ky*, *ký*, *kæ*, *kei*, *key*, t. d. ekki *kjerti*, *kjista*, *kjíll*, *kjyr*, *kjýr*, *kjær*, *kjeisari*, *kjeypur*, heldur *kerti*, *kista*, *kíll*, *kyr*, *kýr*, *kær*, *keisari*, *keyptur*. Sumstaðar heyrir

þar *j*-hljóð, er skrifa skal *g*, og er það í miðjum orðum í enda atkvæða, á milli tveggja hljóðstafa, þegar næsta atkvæði á eftir byrjar með *j* eða *i*, og til þess að láta framburðinn hjer ekki villa sig, verða menn að bera saman skyld orð eða orðið í fleiri myndum. Það má t. d. ekki skrifa *dajinn* (og því síður *dæjinn* eða *dæinn*), heldur *daginn*, því menn sjá, að stofninn er *dag*, því menn segja *dagur*; ekki má skrifa *bojinn*, heldur *boginn*, því menn sjá, að *g* er í stofninum af skyldum orðum, t. d. *bugða*, *boglína*; ekki má skrifa *væja* eða *væa*, heldur *vægja*, af *vægur*, ekki *vejinn*, eða *veiginn*, af *vegur*, heldur *veginn*, ekki *seja* eða *seigja*, nje *seigi* eða *seji*, heldur *segja*, *segi*, því stofninn er *seg* eða *sag*, eins og sjest í *saga*. Hjer í þessum orðum verða menn líka ætíð að gá nákvæmlega að hljóðstafnum á undan, og skrifa hvorki *ei* fyrir *e*, eins og t. d. *meigi* fyrir *megi* (stofninn *mag*, sem sjest í *magn*), nje *e* fyrir *ei*, t. d. þú *egir*, fyrir *eigir* (stofninn *eig*, sem sjest af *eign*), ekki heldur *ey* fyrir *e*, t. d. á þeim *deygi* fyrir á þeim *degi* (stofninn *deg* eða *dag*), nje *e* fyrir *ey*, t. d. jeg *begi* fyrir *beygi* (stofninn *baug* eða *beyg*, það sjest af *baugur*). Skrifa skal *eigi* (s. s. ekki), en ekki *eji* eða *egi*. Aptur má ekki skrifa *g*, þar sem það er ekki til í stofninum, t. d. *heyi* má ekki skrifa *hegi* eða *heygi*, af *hey*. Sumum hættir við að

sléppa að skrifa *j*, þar sem það á að vera, t. d. á milli *y* eða *g* og *u* eða *a*, t. d. það má ekki skrifa *beyga*, heldur *beygja*, ekki *nýjum*, heldur *nýjum*.

- I. Um það er athugavert, að sumstaðar, þar sem tvö *l* heyrast í framburðinum í sama atkvæði, þar skal skrifa *rl*, og til þess að vita, hvar á að skrifa *rl* og hvar *ll*, þá geta menn borið saman skyld orð í íslenzku eða dönsku; það á því að skrifa varla ekki valla, sbr. varlega, karl og kerling, ekki kall og kelling (sbr. á dönsku Karl og Kjærling), eins jarl, skarlat. Aptur, þar sem í skyldum dönskum eða íslenzkum orðum ekki finnst *rl*, þá á að skrifa *ll*, t. d. snilli, ekki snirli, á dönsku Snildhed, eins í allur, fjall, pallur, dallur.

- II. Sumstaðar í enda atkvæða, þar sem tvö *m* heyrast, er ekki skrifað nema eitt, t. d. fram, ekki framm, en þó er skrifað *fimm* (í töluorðinu, en fim í lýsingarorðinu, sbr. t. d. *þetta eru fimm skildingar*, *þessi stúlka er fim*. Aptur t. d. *sum dýr eru grimm*, því stofninn er *grimm*, því menn segja *grimmur*, ekki *grimur* (sbr. regluna undir **n** um t. d. *stinnur* og *þannur*).

- III. heyrast stundum fyrir framan *d*, þar sem skrifa á *m*, t. d. í komdu, má ekki skrifa kondu, því það er komið af að *koma*. Aptur á að skrifa *nd*, ekki *md*, þar sem skyld orð benda ekki á, að í

stofninum sje *m. t. d. nánd*, ekki *námd*, á skylt við *náinn*, *nálægur*; *vernd*, ekki *vermd*, á skylt við að *verja* og *vörn*. Sumstaðar heyrast tvö *n* í enda orða, þar sem ekki á að skrifa nema eitt, og þetta er: *Í fyrsta lagi í nafnordum* í gjöranda eintölunnar í *kvennkynsordum* og í gjöranda og þolanda fleirtölunnar í *hvorugskynsordum*; þá skal skrifa *t. d. stúlkan*, *kýrin*, ekki *stúlkann*, *kýrinn*; sömuleiðis skal skrifa *dýrin*, ekki *dýrinn*, af því það er gjörandi og þolandi fleirtölunnar í hvorugu kyni; en aptur á að skrifa *maðurinn* og *manninn*, af því það er karlkynsord. *Í öðru lagi* er það í *lýsingarordum* í gjöranda eintölunnar í *kvennkyni*, og gjöranda og þolanda fleirtölunnar í *hvorugskynsordum*, t. d. *guðrækin kona*, (gjörandi eintölunnar í *kvennkyni*), *guðrækin* og *hlýðin börn* (gjörandi og þolandi fleirtölunnar í *hvorugu kyni*); en aptur *guðrækin* maður, *hlýðinn sonur*; þess vegna, *flókin* kafli, *flókin setning*, *flókin* orð (rjett eins og að sínu leyti *lítill drengur*, *lítill stúlka*, *lítill dýr*). Jeg segi því: „*Vertu hlýðinn*“, ef jeg tala við karlmann, „*vertu hlýðin*“, ef jeg tala við stúlku, og „*verið þið eða þjer hlýðin*“, ef jeg tala við karlmann og kvennmann eða t. d. börn. Hjer er þess að geta, að í þessum lýsingarordum er annað *ennið* í karlkyninu ending. eins og í *hlýðinn* (*hlýðinn drengur*),

seinna *ennið* er þar ending, og þar er því ekki nema eitt *n* í stofninum. En þar sem svo á stendur, að lýsingarorðið endar á *ur* og tvö *n* ganga á undan, þá eru skrifuð tvö *n* eptir framburðinum í gjöranda eintölunnar í kvennkyni og gjöranda og þolanda fleirtölunnar í hvorugu kyni t. d. *stinnur*, *punnur*: *stinnur maður*, *stinn hrísla*, *stinn borð*, *punnur grautur*, *punn súpa*, *punn blöð*. Enn fremur skal í lýsingarorðum skrifa þolanda eintölunnar í karlkyni, sem endar á *an*, með einu *n*, t. d. *góðan*, ekki *góðann*, *stóran*, ekki *stórann*; en aptur á sjálfsagt að skrifa tvö *n* í nafnorðum karlkyns, þó þau endi á *ann*, t. d. *vandann*: hann hafði allan *vandann* af því, en aptur á móti: hann hafði *vandan* hund.

Þess má sérstaklega geta, að menn eiga að skrifa eitt *n* í þolandanum af drottinn og Óðinn, þó tvö *n* sjeu í gjöranda, t. d. hann er minn landsdrottinn, Óðinn var tignaður; en aptur: að sjá drottin, að heita á Óðin. Sömuleiðis á að skrifa jötun í þolandanum, og jafnvel líka í gjörandanum jötun, þó má eins skrifa í gjöranda jötunn. Ekki má skrifa han í gjöranda eða þolanda, heldur hann, en í eiganda hans, eins er með hinn og hins. Aðgættandi er með orðið *en*, það á að skrifa það alstaðar með einu *n*, nema þar sem það merkir

sama sem *enn þá*, t. d. þetta er nú gott, en hitt er verra; minn hestur er fljótari *en þinn*; hann er ekki kominn *enn*; jeg held þetta sje *enn þá* fljótlegra.

p. Stundum er *p* sleppt í framburði, þar sem það þó á að skrifast, t. d. *álpt*, sem hvorki má skrifa *álft*, nje *ált*, þó það sje lesið *ált*. Þess skal og getið hjer, að sumstaðar, þar sem *p* heyrir í framburði, en *p* er ekki upprunalegt, heldur breyting af *f*, þá á það samt að skrifast eins, eins og það er talað, t. d. í orðinu að *álpast*, þó það sje eiginlega fyrir *álfast* (af *álfur*).

q kemur alls ekki fyrir í nokkru íslenzku orði, en sumum hættir við að skrifa það fyrir framan *v*, eins og t. d. í *qvelja*, *qvæði*, *qveld*, en það er öldungis rangt; það á að skrifa *kvelja*, *kveld*, *kvæði*. Í útlenzkum orðum, eða helzt eiginnöfnum, getur það komið fyrir á undan *u* (eða *v*, sem jeg álit rangara), t. d. *Quæstion* (l. kvestión 3: spurning), *Quintus* (mannsnafn), *Quadar* (þjóð), sem eins mætti víst skrifa eptir voru máli *Kvintus* og *Kvadar*, eða *Kvaðar*.

r. Mörgum viðvaningum hættir til, að skrifa *r* fyrir framan *n*, þar sem það á ekki að vera, en það er mjög auðvelt að sjá, hvar á að vera *r* á undan *n* og hvar *n*; *r* á að vera þar sem skyld orð hafa *r*, t. d. *eyrna* (eins og *eyrna-skefill*), af því það er komið af *eyra*, *ærnar*, af

er, *kýrnar* af *kýr*. Hvar *n* á að vera á undan *n*, má líka sjá af skyldum orðum, t. d. í *einn* (ekki *eirn*), því menn segja t. d. *ein stúlka*; *einnig*, ekki *eirnig*; *seinn*, ekki *seirn*, sbr. *sein*). Sbr. mismuninn á *eyrnahringur* og *einna* mestur. Bezt virðist að gjöra sjer það að reglu, að skrifa aldrei tvö *r* í enda orða, t. d. ekki *kyrr*, heldur *kýr*. Þó það sje tíðkanlegt í fornmálinu.

- S.** Sumstaðar á undan *s* heyrir *r* ordinu til, þó það heyrist ekki í framburðinum, og geta menn sjed það af öðrum skyldum orðum íslenskum eða dönskum, og verður að skrifast t. d. *fyrstur*, ekki *fystur*, því menn sjá, að *r* á að vera, af skyldum orðum, t. d. *fyrir*, *þyrstur*, ekki *þystur*. á dönsku *törstig*. Stundum verður mönnum bæði í ræðu og skript að setja *kvennkyns*endingar, upp á *ar*, á *karlkyns* orð, bæði í gjöranda og þolanda fleirtölunnar, t. d. *fæturnar* fyrir *fæturnir* í gjörandanum, og *fæturnar* fyrir *fæturna* í þolandanum, því *fótur* er *karlkyn*. og *fæturnir* stendur eiginlega fyrir *fæturhinir* (*hinir*, af *hinu*, kallast greinir eða artíkuli), en *fæturna* fyrir *fætur hina*. Þegar menn því segja t. d. *fæturnar* eru hvítar, þá er það rjett eins og að segja: Bræðurnar eru líkar, eða ef menn segðu: Sástu á honum báðar fæturnar, eins og ef menn segðu: Sástu báðar fæðurnar? Eins er öldungis rangt að segja eða skrifa, eins

og margir Sunnlendingar gjöra, t. d. stúlkunnar í gjöranda og þolanda fleirtölunnar, eða hestannir; það á að segja og skrifa stúlkurnar og hestarnir, því það er eiginlega saman dregið fyrir stúlkur *hinar* og hestar *hinir*.

Ekkert *r* á að vera á undan *s*, þar sem skyld orð í íslenzku eða dönsku hafa ekki *r* á undan því, t. d. *hýsti* (ekki *hýrsti*, því það er komið af *hús*), *lýsti* (ekki *lýrsti*, því það er komið af *ljós*), vist, komið af gömlu orði að vesa, s. s. að *vera*, þess vegna má þar ekki vera *r*. Sama er að segja um *hæst*, ekki *hærst*, stofninn er *há*, eins og sjest í kvennkyninu, t. d. *há* stöng, líka *næst*, stofninn *ná*, sem sjest af *náinn*, *nálægð*, má ekki skrifa *nærst*; aptur skal skrifa *stærst*, því þar er *r* í stofninum, eins og sjest af *stór*, *stærð*, *stæra*. Sumstaðar, þar sem í framburðinum er *s*, eða ekki heyrir annað en hreint *s*-hljóð, á þar þó að skrifa *z*; en þegar svo á stendur, þá stendur *z* eiginlega fyrir *s* með tannstaf fyrir framan (tannstafir eru nl. *d*, *ð*, *t* og *p*); *z* stendur því ávallt annaðhvort fyrir *ðs*, *ds* eða *ts*. Til þess þá að vita, hvar *z* skal skrifa í íslenzku, verða menn að bera saman skyld orð, eða sama orðið í öðrum myndum. Þess vegna skal skrifa austfirzkur, því þar stendur *z* fyrir *ðs*, því austfirzkur er fyrir austfirðskur (það er komið af fjörður).

en þetta á þó að fram berasteins og s. Það á að skrifa *stenzt*, því það er lesið *stenst*, en er eptir upprunanum í staðinn fyrir *stendst*, þar er nl. $\approx$ í staðinn fyrir *ds*, því það er komið af *jeg stend*, þannig skal líka skrifa *gelzt* (fyrir *geldst* af að *gjalda*). Það á t. d. að skrifa *veizla*, ekki *veisla*, því það *stendur* fyrir *veitsla*, þar er *s* fyrir *ts*, en *framburðurinn* er *s*; ekki má skrifa *bestur*, heldur *bestur*, af stofninum *bat*, eins og sjest af *bati* og *batna*, sömuleiðis *helztur*, ekki *helstur*, fyrir *heldstur*; í stofninum er *d*, það sjest af *heldur* og *heldri*. Stundum getur það verið vandi, einkum fyrir viðvaninga og ólærða, að vita, hvort $\approx$ skal skrifa eða *s*, eða, með öðrum orðum, að vita, hvort að *s*-hljóðið hafi í sjer, eptir upprunanum, *ðs*, *ds* eða *ts*, og einkum er örðugt, að gefa öruggar reglur fyrir því handa ólærðum; og það sem *jeg nú segi* um þetta, það getur ekki heitið regla, heldur tilraun til að gefa leiðbeiningu. T. d. það hlýst ekki gott af því, því menn segja: *jeg hlýt eitthvað*, þess vegna er þar *t*, og hlýst *stendur* fyrir *hlýtst*; eins: *jeg læst gjöra* það, því menn segja: *jeg læt* það svo vera; eins er $\approx$ t. d. í *gjörst*: þar hefur margt *gjörst*, því þar er $\approx$ fyrir *ts*, því *jeg segi*: *jeg hefi gjört*; þeir hafa barið, þar af leiðir: þeir hafa *barízt*, en ekki *barist*.

Eins á hins vegar því fremur að varast að skrifa *z*, þar sem á að standa *s*, eins og í gjör-
 ist, ekki gjörist, nl. af því jeg segi t. d. hann
 gjörir eða jeg gjør, þá segi jeg: gjörist; eins:
 þeir gjörðu, þess vegna á að vera: gjörð-
 ust, ekki gjörðust. En ef menn nú samt
 eru í efa um, hvort skrifa skal *z* eða *s*, þá er
 þó óhættara að skrifa *s*, en *z*, því það er betra
 að skrifa aldrei *z*, heldur en að skrifa hana,
 þar sem hún á ekki við, eða slengja henni
 saman við *s*. Aldrei má *z* standa fyrir *st*, t. d.
 flækiz má ekki skrifa, heldur flækist; ekki má
 hún heldur standa fyrir *ss*, t. d.: það má ekki
 skrifa Gizur heldur Gissur. Að endingu er þess
 að gæta, að *z* er ekki skrifuð í enda orða eða
 atkvæða, þó þar sje hreint *s*-hljóð og standi
 fyrir *ðs*, *ds* eða *ts*, t. d.: það er skrifað landsins,
 ekki lamsins, þó sumir fram beri það lamsins;
 sömuleiðis er skrifað bragðs, ekki bragz. Þess
 skal og hjer getið, að ekki má skrifa góz, nje
 pláz, heldur góss og pláss. Sumstaðar, þar sem
 tvö *s* heyrast í framburði, má þó ekki skrifa
 þau, heldur verður að gá að því, af hverju orðið
 er komið. Það má t. d. ekki skrifa fljóss, vass,
 hess, bass, eins og það er borið fram, heldur
 fljóts, vatns, hests, barns; því orðin eru komin
 af fljót, vatn, hestur, barn. Bezt er að gjöra
 sjer það að reglu, að skrifa aldrei langt *s* eða

f í íslenzku, t. d. ekki fjá, þefs, heldur sjá. þess.

- t.** Í enda atkvæða, á eptir hljóðstaf, er bezt að skrifa aldrei *dt*, *ddt* eða *ðt*, heldur eptir framburðinum *tt*, hvort sem orðið er afleitt af orði. sem *ð* eða *d* er í, eða ekki, eða, með öðrum orðum, hvort sem fyrra *t*-ið stendur fyrir *ð* eða *dd*. eða ekki. Það skal því skrifa dautt af dauður. ekki dauðt, neytt (t. d. þú hefur neytt mig). af neyddur, eða nauð, en hvorki neyðt, neyddt. eða neyddt. Líka fellur *d* og *ð* í burtu í skript, eins og framburði, á undan *t*, þegar annar samhljóðandi gengur á undan, t. d. *hart*, fyrir harðt, af harður, *vont*, fyrir vondt, af vondur; í *harðt* gekk n. *r* á undan, í *vondt* n. Eptir þessu kemur þá aldrei fyrir í íslenzku *ðt*, eða *dt*. í enda atkvæða, heldur verður annaðhvort fyrra *d*-hljóðið, sem gengur á undan *t*-inu, að *t*. eins og í dautt, eða fellur í burtu á undan *t*, eins og í vert (t. d.: það er þess *vert*, af verður) og sent (af að senda). Stundum skrifa sumir *ustum* fyrir *umst*, t. d. komustum, fyrir komumst, sjáustum, fyrir sjáumst, og er það öldungis rangt; því menn segja: komum, sjáum, og við það á að bæta *st*.

- v.** Sumum hættir við að skrifa *v*, þar sem á að skrifa *f*, því framburðurinn leiðir til þess, t. d. vari, ýri, hara, en það er rángt, það á að

skrifa vafi, ýfi, hafa. Yfir höfuð er það annars reglan, að *v* kemur ekki fyrir nema í byrjun atkvæða, en þó kemur *v* fyrir í enda atkvæða í orðum, sem upprunalega hafa haft *v* í gjöranda eintölunnar; og þar sem þetta *v* kemur fram í öðrum föllum, á að skrifa það; helzt kemur það fyrir á eptir samhljóðanda, t. d. fjörvi, þiggjandinn af *fjör*, upprunalega í gjörandanum fjörv; örvar af ör; líka sævar, eigandinn af *sær*, upprunalega *sævr* í gjörandanum.

X er skrifað í sumum íslenskum orðum, og stendur þá fyrir *ks* eða *gs*, og er líka æfinlega lesið svo. Ekki má samt skrifa alstaðar *x*, þar sem í sama atkvæði stendur eða er fram borið *ks* eða *gs*, heldur einungis þar, sem *g* eða *k* finnst ekki í skyldum orðum eða öðrum myndum orðsins. Það skal því skrifa brags, af bragur, ekki brax; loksins, af lok, ekki loxins; lags, af lag, ekki lax; hagsmunir, af hagur, ekki haæmunir; en aptur á að skrifa vaxa, vax, *strax* (en *strax* er slæm íslenzka fyrir *pegar*, eða *undir eins*), lax (fiskur), uzi; því þar finnast engin skyld orð, eða orðið í öðrum myndum, sem hafa *g* eða *k*. Í útlenzkum eiginnöfnum kemur *x* líka fyrir, t. d. *Xerxes*, Persa konungur, *Xeres de la Frontera*, staður á Spáni.

Z, sjá undir **S**. *z* kemur líka fyrir í útlenzkum

eiginnöfnum, t. d. Zóróaster, Nazaret, og er þá líklega optast rjettast að lesa hana eins og *ts*. Þ er líkast að hljóði til *ð*, en kemur aldrei fyrir nema í byrjun atkvæða, og má þá aldrei, í alveg íslenskum orðum, skrifa *th* í staðinn fyrir það, t. d. ekki *Thórður*, *Thórarinn*, heldur *Þórður*, *Þórarinn*. En þegar sett er á slík orð dönsk ending, þá er rjett að skrifa *th*, t. d. *Thorar-ensen*, *Thordersen*, því þá er framburðurinn líka *t*. Rjett er og, að láta *th* halda sjer í útlenskum eiginnöfnum, t. d. *Hertha*, eins þó þau, eins og sum mannanöfn, sjeu farin að tíðkast í mál-inu, t. d. *Theodor*.

gg. Menn geta stundum verið í efa um, hvar skrifa eigi eitt *g*, og hvar tvö, í sama atkvæði, á undan samhljóðanda; en til þess verða menn að bera saman skyld orð og orðmyndir, til að sjá, hvort í stofninum er eitt eða tvö *g*, t. d. það á að skrifa *hygg*nir, ekki *hygn*ir, því þar eru tvö *g* í stofninum, eins og sjest af *hygg*inn; *skygg*ni, ekki *skygn*i, af *skugg*i, *bygg*ði, ekki *byg*ði, af að *bygg*ja. Aftur er skrifað *lag*ði, ekki *lagg*ði, því þar er eitt *g* í hinum upprunalega stofni, eða þar er farið eptir hinum styttra stofni, sem kemur fram í *lag*, en ekki eptir hinum lengri, sem kemur fram í *legg*ja. Eins á þá sjálfsagt að skrifa

hugði, af að huga og hugur; beygður, af að beygja og baugur. Ef menn nú samt eru í efa um, hvort skrifa eigi eitt eða tvö *g*, eru þó minni lýti að skrifa eitt *g*, þar sem eiga að vera tvö, heldur en tvö, þar sem á að vera eitt. Þá skal skrifa snegglinn, af snöggur, en tigar, af tigull, dyggð, ekki dygð, af dyggur.

kk. Ef menn eru í efa um, hvar skrifa á eitt *k* eða tvö, í sama atkvæði, á undan samhljóðanda, þá geta menn haft sömu reglu, eins og gefin er til að vita, hvar eitt *g* á að vera og hvar tvö; t. d. það á að skrifa vakti, ekki vakkti, af að vekja, en blekki, ekki blekti, af að blekkja.

ll. Þá er enn sama regla með eitt *l* og tvö *l*, á undan samhljóðanda, í sama atkvæði; t. d. það á að skrifa allt, ekki alt, af allur eða öll; ávallt, af allur (fyrir of allt); hallt, t. d. í skáhallt, af hallur; en aptur halt, af haltur (t. d. halt dýr); og haltú (af að halda, þar er *d* burt fallið, sjá undir *t*). Þá sjest og, að skrifa á Halldór, ekki Haldór, því það er eiginlega fyrir Hallþór.

mm og nn. Þá er enn sama regla; þess vegna skal skrifa fimmti, af fimm; skemmtun, af skammur; menntun, af menn eða að manna; kenndi og kennsla, af að kenna; en samdi, af að semja; streymt, af að streyma; vant, af vanur.

- pp.** Sama regla, t. d. kreppt, af að kreppta; hrepps, af hreppur; en skaptur, af að skepja, s. s. skapa; skapt (t. d. knífskapt), og raptur, því þar eru engin skyld orð, sem geta bent á, að tvö *p* sjeu í stofninum.
- rr.** Sama regla, t. d. firrti, af að firra (að firra mann lífi), ekki firti; skirrtist, af að skirrast; en aptur barði, af að berja, ekki barrði.
- ss.** Enn sama regla, t. d. missti, ekki misti, af að missa; kyssti, af að kyssa; en aptur á mót brosti, af að brosa; frost, af frosinn; eins kasta, löstur, því þar benda engar skyldar orðmyndir á, að tvö *s* sjeu í stofninum.

Öll bönd er bezt að forðast, þó þau hafi áður verið tíðkuð; einkum er það óásjálegt og rangt, að setja stryk fyrir ofan samhljóðendur, til þess að tvöfalda þá, t. d. yfir *m* eða *n*. Það má því ekki skrifa *fīm*, *meñ*, *skēma*, *reña*, heldur *fimm*, *menn*, *skemma*, *renna*. Bönd eru annað en skammstafanir, sem menn mega og geta stundum við haft, eins og seinna skal sagt.

UM HLJÓÐSTAFL.

Það er yfir höfuð enginn vandi að sjá, hvar skrifa á granna hljóðstafi, og hvar breiða: hvar skrifa á *a*, *i*, *o*, *u* og *y*, og hvar *á*, *í*, *ó*, *ú* og *ý*, því hljóðið segir til þess glögglega. Það má t. d.

ekki skrifa *bra*, *míla*, *grjon*, *brun*, *lysa*, heldur *brá*, *míla*, *grjón*, *brún*, *lýsa*, og aptur ekki *hárt*, *víndur*, *þóla*, *húla*, *sýndugur*, heldur *hart*, *víndur*, *þola*, *hula*, *syndugur*. Skrifa skal samt *ílla*, ekki *ílla*, þó sumir fram beri það *ílla*. Og allt eins skal skrifa brodd yfir hljóðstaf, þó það sje stór stafur, ef hann hefur breitt hljóð, t. d. *Árni*, *Ísland*, *Ólafur*, *Úlfstaðir*, *Ýmir*, ekki *Arni*, *Island*, *Olafur*, *Ulfstaðir*, *Ymir*. Þó er þess að geta, að ekki má skrifa nema grannan hljóðstaf fyrir framan **ng** í sama atkvæði; en þegar *g*-ið heyrir ekki til sama atkvæði, og *n*-ið, þá skal skrifa eptir framburðinum. Dæmi: *langur*, *strengur*, *hringur*, *sungu*, *ýngri*, *göngur*; má ekki skrifa: *lángur*, *streingur*, *hríngur*, *súngu*, *ýngri*, *gaungur*. Athugavert er með orðið *enginn*; það má aldrei skrifa *einginn*, og ekki heldur *eingvum*, *öngvum*, *aungvum* eða *aungum*, heldur *einungis engum* (en aptur *öngum af ang*). Aptur á mót skal skrifa t. d. *eingirnispesya*, því þar heyrir *g*-ið til seinna atkvæðinu, eins í *vínguð*, ekki *vínguð*. Sama regla er nú yfir höfuð með hljóðstafina fyrir framan **nk**, í sama atkvæði; en ef *k*-ið heyrir til atkvæðinu, sem kemur á eptir, eða, ef orðið er leitt af öðru, eða samsett, og *k*-ið heyrir endingunni til, þá skal skrifa eptir upprunanum. Dæmi: *dýnkur*, *krankir*, ekki *dýnkur*, *kránkir*; en aptur á mót *vínker*, því þar heyrir *k* til seinna atkvæðinu;

sömuleiðis *einkum*, *seinka*, ekki *cnkum*, *senka*, því þau orð eru afleidd, af *einn* eða *ein*, og *seinn* eða *sein*, og þar heyrir *k-ið* endingunni til.

Um **e** er þess að geta, að nú er fremur farið að tíðkast, að hafa ekki *e* með broddi, eða *è*, þar sem framburðurinn er *je*. Samkvæmt þessu er því skrifað *mjer*, *hjer*, ekki *mèr*, *hèr*, eða *mér*, *hér*. Í einstökum orðum slengja sumir ranglega saman *e*, *ö*, *u*, og *o*; þetta er nl. í orðunum *hver*, *hversu*, *hvergi*, og fleirum slíkum orðum eða orðmyndum, og, af því hljóðið er *hjer u*, þá skrifa sumir *hvar*, *hvursu* og *hurgi*, og sumir, ef til vill, *hvör*, *hvörsu*, *hvörgi*, en þetta er hvorttveggja rangt. Eins mega menn ekki slengja saman *o* og *e* í slíkum orðum. Þegar talað er um eitthvað tvennt, þá á að skrifa *o*, annars *e*, þegar talað er um fleira; t. d.: *hvor* er betri? (þá er talað um tvo); *hvorki* veizt þú það, *nje* jeg; *jeg sje* ekki, hvort þetta er *rjett*, eða ekki, þá ertalað um eitthvað tvennt; en: *hver* er *beztur*? *hverjum* er þetta *ætlað*? (þegar talað er um marga), eins *sjerhver*; þó er *betra*, þegar menn eru í efa, að skrifa heldur *e* en *o*. Í orðunum *faðir*, *móðir*, *bróðir*, *systir*, skrifa menn stundum *i* fyrir *u*, eða *u* fyrir *i*; en reglan er, að *i* á að skrifa í gjöranda eintölunnar í þessum orðum, en *u* í öllum öðrum föllum eintölunnar, t. d. það á að skrifa: þetta er *móðir mín* (*gjörandinn*), frá *móður minni*

(*piggjandinn*), hann barði dóttur sína (*pól-andinn*), til föður míns (*eigandinn*). Í þessum orðum má ekki láta eiganda eintölunnar enda á s, t. d. ekki föðurs, bróðurs, heldur *föður*, *bróður*.

Það er töluverður vandi að geta verið viss um, hvar skrifa á **y** og **ý**, en ekki *i* og *í*, og hvar **ey**, en ekki *ei*. En yfir höfuð er reglan þessi: *y* skal skrifa, þar sem *i*-hljóð er komið af *u* eða *o*, *ý* þar sem það er komið af *ó*, *ú*, *jó* eða *jú*, en *ey* þar sem það er komið af *au*; eða: *y* skal skrifa, grannteðabreitt, þar sem það er komið af *o*- eða *u*-hljóði, t. d. *nytsemi*, af *not*, ekki *nítsemi*; *innbyrðis*, af *borð*, ekki *innbírðis*; *býli*, af *ból*, ekki *bíli*; að *mýla*, af *múll*, ekki *míla* (aptur *míla*, *vegarmál*, með *í*); *hlýt*, af að *hljóta*, ekki *hlít* (en að *hlíta* einhvers ráðum, með *í*; það er annað orð); *flýg*, af að *fljúga*, ekki *jeg flíg*. *Ey* skal skrifa, ekki *ei*, þar sem það er komið af *au*, t. d. að *geyma*, af *gaumur*, ekki *geima*; *streyma*, af *straumur*, ekki *streima*. Stundum geta menn borið saman danska orðið, ef menn vita það, og er þá víst opt, en þó eigi æfinlega, skrifað *y* eða *ey*, þar sem í danska orðinu er *y* eða *ö*, t. d. *synd* (á dönsku *Synd*), *reyr* (á dönsku *Rör*). Hjer vil jeg taka fram nokkur einstök almenn orð, sem menn kynnu að skrifa með *i*-hljóði, fyrir *y*-hljóð, t. d. *yfir*, *fyrirmynd*, *ímynda* sjer, *byrja*, *fylgja*, *ýmsir*, *eyra*, *heyra*, *leyti* (í

t. d. að því leyti, en aptur leiti. í t. d. að jeg leiti að einhverju), skeyti. Aptur verða menn að fordast að hafa *y*, þar sem, í öðrum myndum hins sama orðs, er *jö* eða *ja*, t. d. í *fírði* (ekki *fyrði*), að *firra*, sem á skylt við *fjarlægur*, má ekki skrifa *fyrra*, og er annað orð, en *fyrra*, t. d. í *fyrra sumar*, sem á að skrifa með *y*. Aptur eru önnur orð, sem menn skrifa stundum ranglega með *y* fyrir *i*, t. d. það má ekki skrifa *yðrast*, *sylfur*, *kyrkja*, *systkyn*, *yðinn*, heldur *iðrast*, *silfur*, *kirkja*, *systkin*, *iðinn*. Ef menn nú samt eru í efa um, hvort skrifa á *y*, *y* eða *ey*, eða ekki, þá er betra, að skrifa *i*-hljóð, heldur en að skrifa *y*-hljóð, þar sem það á ekki við.

æ. Eiginlega eru tvö æ-hljóð í íslenzku, nl. *æ*, og *œ*; hið fyrri er komið af *á*, hið síðara af *ó*, t. d. að *tæla* af *tál*, *hæla* af *hól*, en það er samt ekki lítill vandi, að sjá, hvar skrifa á *æ* og *œ*, enda eru það fæstir, sem gjöra mun á því í skript, þó þeir að öðru leyti skrifi íslenzku vel og rjett.

Viðbætir og athugasemdir við fáeina stafi hjer að framan.

Við **f**. Ekki má í öllum orðum skrifa *yt* í sama atkvæði, heldur *ft*, einkum verður að gæta þess, að aðgreina með þessu orð, sem eru sitt af hvorum stofni, og ólíkrar merkingar. Það skal t. d. skrifa *ellefti*, *tólfti*; eins *haft* (af að hafa), en

hapt á hesti, dreift (af að dreifa), en dreypt (af að dreypa).

Við **r**. Sum eins atkvæðis orð verður að skrifa með tveimur *r*-um, þar sem líka eru fram borin tvö *r*. t. d. *marr* (t. d. í hurð), en *mar* (af að merja), *urr* (af að urra).

Við **s**. Sumt er nefnt undir **s**, er heldur hefði átt að tala um undir **r**.

Við **e**. Sumir skrifa stundum ranglega *e* fyrir *i*. í fleiri atkvæða orðum, t. d. gjörer, yfer, kennde, fyrir gjörir, yfir, kenndi.

UM STÓRA OG LITLA STAFL.

Upphafs- eða stórir stafir standa í íslenzku máli: 1. í upphafi greinar eða klausu, eða eptir depil (*punctum*), eða þá annað lestrarmerki, sem á þeim stað, sem það þá er, gjörir jafnmikla aðgreiningu, eins og depill, ekki á eptir hálfdepli (:), eða höggi (,); 2. í öllum eiginnöfnum, t. d. *Kristján*, ekki *kristján*; *Hóll* (bæjarnafn), ekki *hóll*, en aptur *hóll*, ekki *Hóll*, þegar það er ekki eigin nafn, og merkir s. s. hæð yfir höfuð, á dönsku, *Høj* eða *Bakke*. Sbr. t. d. *Bakki* í Yxnadal, *lakki* á læk; *Melar* í Hrútafirði, það eru miklir *melar* fyrir sunnan Reykjavík; þessi maður heitir *Hallur*, hann stendur *hallur*; þessi hundur heitir *Tryggur*, þessi hundur er *tryggur*; þarna er hann *Jarpur* minn, og þessi hestur er *jarpur*.

Að öðru leyti mega menn hvergi hafa stóran staf í íslenzku máli, og má það telja meðal verri ritvillna, að hafa víða stóran staf, þar sem hann á ekki að vera, eða lítinn, þar sem hann á að vera stór, því það er lítill vandi að vita það.

UM ATKVÆÐI EÐA SAMSTÖFUR.

Í ósamsettum orðum, og þeim orðum, sem ekki hafa afleiðsluendingu, byrjar jafnan atkvæðið, í miðju orða, með hljóðstaf, eða, með öðrum orðum: í ósamsettum orðum fylgja jafnan samhljóðendurnir, hvað margir sem þeir eru, hinu fyrra atkvæði, t. d. *porsks-ins*, *strengsl-i*, *engl-ann-a*, *nýj-um*. En þegar samsett orð eru, eða orð með afleiðsluendingu, þá skal skipta atkvæðum, þar sem samskeytin eru í orðinu, t. d. *jafn-snjall*, *inn-gang*, *hirð-stjórn*, *Ís-leif*, *Ei-rík*, *snar-leg*. Hin samsettu og afleiddu orð geta opt verið svo, að menn verða að hafa báðar þessar reglur hugfastar, t. d. í *Ís-lenzk-ur*, *kát-leg-ir* (sbr. t. d. *marg-lit-a* fugla, *mar-glitt-a*, *kalk-mergl-i*, eins *nýjarð-að-ur*, og *spán-nýj-an*. Í útlenzkum eiginnöfn-um, eða öðrum útlenzkum orðum, sem komin eru inn í íslenzkuna, er ekki gott að hafa sömu reglu. Þeim orðum er optast bezt að skipta í atkvæði, eins og gjört er í öðrum málum, t. d. ekki skrifa *Const-ant-i-us*, *próf-ess-or*, *ass-ist-ent*, heldur *Con-*

stan-ti-us, pró-fes-sor, as-si-stent. Það er mjög áriðandi, að geta skipt rjett atkvæðum, því eptir þeim verða menn að skipta orðum milli lína, og er ljótt, ef út af er brugðið, svo eru og rjettritunar-reglurnar víða bundnar við atkvæðin. Þess skal hjer getið, að menn verða að varast að skipta svo orðum á milli lína, að þar sem í niðurlagi, eða seinni hluta orða, er ekki nema einn stafur, að láta hann þá einan standa í seinni línu; það er að vísu ekki eiginlega rangt, en það þykir ekki fallett; t. d. að hafa í orðinu *rangláta* (*rang-lát-a*), enda-*a*-ið í seinni línu einsamalt; verða menn heldur að sjá svo til, að skrifa annaðhvort þjettara eða gisnara, svo menn geti skipt annaðhvort orðinu á milli línanna, milli fyrsta og annars atkvæðis (*rang-láta*), svo *rang-* verði í fyrri línu, en *láta*, í seinni, eða þá að koma orðinu öllu í fyrri línu.

Þess verður hjer að geta, að stundum verður mönnum það á, að skrifa í einu orði fleiri en eitt orð, sem í ræðunni eiga saman, eins og gjörðu þau að eins atkvæðaskipti í hinu sama orði, en þetta verða menn að varast, t. d. það má ekki skrifa: *einsog, hjeðanífrá, ofaní, apturámóti, hjer-meðfylgjandi*; heldur: *eins og, hjeðan í frá, ofan í, aptur á móti, hjer með fylgjandi*.

UM AÐGREININGARMERKI OG ÖNNUR ÞESS KONAR MERKI.

Það er bæði mikið ólaglegt, að sjá svo samanhangandi ræðu skrifaða, að lítil eða engin lestrar- eða aðgreiningarmerki eru höfð, eða þau eru höfð á röngum stað, og líka verður ræðan við það tor- skilin. Það er því mikil nauðsyn á því, fyrir hvern þann, sem vill læra að skrifa rjett, að kynna sjer vel aðgreiningarmerkin, og merkingu þeirra. Og með því það er mjög torvelt, að gefa þær reglur fyrir aðgreiningarmerkjum, sem fullvissi menn um á hverjum stað, hvar hvert aðgreiningarmerki á að hafa, þá er það bezt að kynna sjer í þessu tilliti vel, og með eptirtekt, prentaðar bækur, og taka vandlega eptir því, hvernig þau eru þar höfð, því þær eru víst flestar, að minnsta kosti þær, sem koma út nú á þessum tímum, vel vandaðar í þessu tilliti. Samt vil jeg í þessu efni leitast við, að gefa dálitla leiðbeiningu.

Þegar lestrar- eða aðgreiningarmerki eru skoðuð að því leyti, hvað þau gjöra mikla aðgreiningu, þá eru þau þrjú, eða aðalgreinarmerkin eru eiginlega þrjú, eptir því sem þau gjöra mikla aðgreiningu. Þau eru nl. högg (*comma*) (,), sem gjörir minnsta aðgreiningu. depill (*punctum*) (.), sem gjörir hina mestu aðgreiningu, og depillhögg (*semicolon*) (;), sem gjörir meiri aðgreiningu en högg, en minni en dep-

ill, og er því að þessu leyti mitt á milli beggja. Þessi eru þau þrjú greinarmerki, sem ómissandi er að hafa, ef að ræðan á ekki að verða torskilin og tvíræð, og gætu menn vel hugsað sjer, að skrifa mætti fullskiljanlega, þó menn hefðu ekki önnur merki. Þó eru enn önnur fleiri merki, sem, undir eins og þau í ræðunni gjöra jafnmikla aðgreiningu og eitthvert af hinum þremur aðalgreinarmerkjum, undir eins hafa hvert um sig sjerstaklega merkingu. Þessi merki eru: Tvístingur (*colon*) (:), spurningarmerki (*signum quaestionis*) (?), köllunarmerki (*signum exclamationis*) (!), innilokunarmerki (*parenthesis*) (), þagnarmerki (—), og útskýringarmerki (∴).

Þá er að tala lítið eitt um hvert þessara aðgreiningarmerkja út af fyrir sig.

- (.) högg skulu menn skrifa, þar sem hin allra minnsta aðgreining finnst í ræðunni; jeg vil t. d. til taka, að opt stendur högg á undan *sem*, og býsna opt á undan *að*, opt á undan *þegar*, *þó að*, og *þar eð*, stundum á undan *og*, þegar þessi orð byrja ekki nýja klausu.
- (;) *depilhögg* eða *hálfdepill* gjörir nokkuð meiri aðgreiningu, en *högg*, og aðgreinir opt þá aðalliði einhverrar klausu, sem stendur milli depla, eins og höggið aðgreinir hina smæstu liði klausunnar.
- (.) *depil* skal hafa, þegar úti er klausa; og þótt hann sje mesta aðgreining, þá mega menn samt

ekki vera um of sparir á honum. Þegar depillinn stendur á eptir klausu, sem endar einhvern kafla efnisins, og á eptir kemur nýr kaflí eða nýtt efni, þá byrjar sú lína, sem er fyrst í hinum næsta kafla, lítið eitt nær hægri hendi, og er það kölluð *ný lína*. — Dæmi set jeg hjer engin upp á þessi merki, því menn hafa alstaðar í öllum bókum föng á, að kynna sjer þau sjálfir.

- (:) *tvídepill* eða *tvístingur* er hafður til að sýna samband tveggja setninga, og er hann þá settur milli þeirra, og bendir þá jafnan hin fyrri setning á einhvern hátt á hina síðari. Opt stendur svo á, að hin síðari setning inniheldur eitthvað öldungis orðrjett, sem einhver hefur talað eða ritað. Dæmi: *Þá mælti hann: „Nú lofar þú meiru, en þú getur efnt“*; Annað dæmi: *Mörg guðspjöll byrja svo: „Í þann tíma“*; hjer, í þessum dæmum, gjörir tvídepill jafnmikla aðgreiningu og depill. Þriðja dæmi: *Höfuðáttir eru fjórar: austur, suður, vestur, norður* (þá gjörir tvídepill jafnmikla aðgreiningu og depilhögg). Sjá enn fremur á bls. 4., línu 5., og á bls. 13., línu 22. hjer að framan.

- (?) *spurningarmerki* er haft við enda spurningar, t. d.: *Hver ert þú? Hvað er það, sem jeg sje og þú sjer, konungurinn sjaldan, en guð aldrei?* Ekki má hafa spurningarmerki í óbeinum spurn-

ingum, t. d. á eptir setningunni: *Jeg veit ekki, hvað segja skal.*

- (!) *köllunarmerki* er haft eptir ákallanir, eða eptir setningar, sem lýsa einhverri geðshræringu, undrun, gleði, kvörtun, o. s. frv., t. d.: *Heyrðu, faðir góður! Þetta er fallett! Mikil ósköp eru að heyra þetta! æ! æ!*
- () *innilokunarmerki* eða *sveigar* eru settir utanum orð eða setningar, sem útskýra efnið, eða eitthvað í því, eða hafa í sjer einhverja athugasemd um það, og má ekki setja þá, nema því að eins, að ræðan geti haldið sjer óbrjáluð, þó sú setning, sem er inni lokuð, sje burt tekin, og geta menn fundið mörg dæmi upp á það, bæði í þessum ritlingi, og víða í prentuðum bókum.
- (—) *þagnarmerki* er stundum haft, er menn vilja vekja sjerlega eptirtekt hjá lesendunum á efninu, og getur það stundum komið fyrir í löngum og áköfum setningum (sjá t. d. Mynsters hugleiðingar, Khöfn 1839, bls. 275. og víðar). Stundum er þagnarmerki haft beggja megin við setningar, og hefur þá líka merking, eins og innilokunarmerki (sjá t. d. í Mynsters hugleiðingum, Khöfn 1839, bls. 89., bæði í 1. línu og 5.). Stundum er það líka haft á eptir depli, og jafnvel depilhöggi, til þess að gjöra enn meiri aðgreiningu; þó er ósiður að hafa það eptir hvern depil, eða flesta depla, eins og sumir gjöra.

- (c) *útskýringarmerki* er haft, þegar orð eða setning útskýrir orð eða setningu, sem gengur á undan, t. d. *Hið siðferðislega illa c: sýndin, er orsök til hinnar verulegu eyndar mannsins.* (Sjá undir skammstöfunum).

Enn fremur eru ótalin fleiri merki, sem ekki eru veruleg aðgreiningarmerki.

- (...) *viðstöðu-* eða *hikunarmerki* sýnir, að hætt er ræðunni, af því eitthvað vantar í, eða er haft, ef annar grípur fram í, eða þá, þegar menn vilja ekki segja það, sem vantar: t. d. *Jeg skal berja þig, ef.....* (Sjá t. d. Ljóðmæli Sveinbjarnar Egilssonar, Rvík 1856, bls. 149.).

- („“) *tilgreiningarmerki* eða *gæsarlappir* (*signum citationis*) er sett báðu megin við orð eða setningar, sem eru tilfærð orðrjett, eins og einhver hefur talað þau, eða þau standa í bókum; þá er þess að geta, að við byrjunina verður þetta merki að vera neðan til, en við endann ofan til; t. d. „*Ekki er sopið kálið, þó í ausuna sje komið*“, sagði Grettir. Þess verður að gæta, að, ef setningin er slitin í sundur með innskotssetningu, sem tilgreinir, hvaðan setningin sje tekin, eða eptir hverjum hún sje, þá verður að setja gæsarlappir báðu megin við hvern part hinnar sundurslitnu setningar; t. d. „*Kæra mýsla*“, krummi tjer, „*kroppaðu snöru af fæti mjer*“.

(:,: :|: eða :|:) *ítrekunarmerki* er haft báðu megin við eitt orð eða fleiri, sem eiga að tvítakast í vísna- eða sálmalögum; sjá t. d. í Messusöngsbókinni nr. 146.

(^o) *burtnámsmerki* eða *úrfellir* (*apostrophus*) er sett í ljóðmælum ofan við hljóðstaf, sem á að fella burtu vegna rímsins, t. d. Að lesa' og skrifa list er góð; sumir sleppa líka að skrifa hljóðstafinn, en setja úrfellinn, til að sýna, að stafnum er sleppt úr orðinu, t. d. *Hver veit, hvað fjærr' er æfi endi?*

(-) eða (=) *samtengingarmerki* (*hyphen*) er haft til þess að tákna sameiningu atkvæða í einu og sama orði, eða fleiri orðum, sem þannig eiga saman, að þau tilsamans geta gjört eitt orð. Þetta merki verður sjálfsagt að hafa, þegar skipta þarf orðum á milli lína (sjá undir atkvæðum); svo virðist það og ómissandi við sum sjerstakleg eða einkennileg atkvæðaskipti (sjá t. d. á bls. 20., línu 7. og 18., og víðar hjer að framan). Þetta merki er og opt mjög nauðsynlegt, til þess að sameina orð, er gengur á undan, við annað orð, sem á eftir kemur (sem ásamt með því eins og myndar eitt orð), til þess að ekki verði misskilningur, á þann hátt, að hið fyrra orð verði tekið laust sjer, vegna þess, að eitt eða fleiri orð liggja á milli, sem standa í sama sambandi við hið seinna orð,

eins og það sjálfst; þá er þess að gæta, að það verður að setja samtengingarmerkið við enda hins fyrra orðs, eða hinna fyrri, ef fleiri eru, sem eiga saman við hið seinna, en ekki við enda þess orðs, sem næst gengur á undan orðinu, sem hin fyrri orð eiga saman við; þess vegna verður og að gæta þess, að láta hjer vera dálítið bil á eftir samtengingarmerkinu. Dæmi: *Land- og bæjarfógeti*, má ekki skrifa: *land- og bæjar-fógeti*, nje *land-og bæjarfógeti*, og því síður *land og bæjarfógeti*, því það gæti orðið, ef til vill, misskilið. Eins er t. d. með *Nordur- og Austurumdæmi*, *Húnavatns- Skagafjarðar- og Eyjafjarðarsýsla* (sjá t. d. hjer að framan á bls. 32., l. 20., en á bls. 5., l. 11. er (-) rangt sett). Enn fremur hafa sumir samtengingarmerkið í sumum löngum samsettum orðum; eða þar sem injöð margir samhljóðendur koma saman, einkum þrír af sama tægi, t. d. *bókmenn- tafjelags-fundur*, *húss-stjórn*, *all-laglegur*.

Ath. Til þess að ræðan verði greinilegri og skiljanlegri, draga menn stundum beint stryk (sumir stundum hlykkjað) undir þær setningar eða orð, sem einhver sjerleg áherzla liggur á eða eru frábrugðin efninu í kring; þetta sama er í prenti táknad með gisnu letri, feitu letri eða skáletri (*Cursiv*), eins og víða má sjá í þessum ritlingi.

UM SKAMMSTAFANIR OG MERKI LÍKRAR TEGUNDAR.

Skammstafanir kalla menn það, þegar fyrir eitt eða fleiri orð eru settir upphafsstafirnar, með depli fyrir aptan, annaðhvort einsamlir, eða með öðrum staf eða stöfum í orðinu. Auk þessa eru og stundum einstök orð táknuð með merkjum, er hafa sömu merkingu og skammstafanir (t. d. $\mathcal{C}$, $\mathcal{W}$); en sum þessara merkja eru þá aptur svo, að það stendur á sama, þó þau sjeu ekki æfinlega lesin öldungis með sömu orðum (t. d. $(=)$ og $(\circ:)$). Þessar skammstafanir og merki sýna að mestu sjálf, hvar þau skal hafa, og að öðru leyti ætlast jeg til, að mönnum sje það kunnugt; en jeg vil vara menn við, að hafa aðrar skammstafanir en þær, sem eru almennar.

Hjer skulu taldar hinar helztu skammstafanir og merki líkrar tegundar, sem almennt koma fyrir í íslenzku máli, að nokkrum þeirra undanteknum, sem koma fyrir í reikningsbókum.

l. l. les eða lesist; stundum, ef til vill, lína.

fbr. eða *frb.* l. fram ber.

sbr. l. saman ber.

bls. l. blaðsíða.

ath. l. athugasemd.

gr. l. grein.

art. l. artíkuli $\circ$: smágrein (orðið er eiginlega latínskt: *articulus*, sem eiginlega merkir *liðamót*).

kap. l. *kapítuli* (af latínsku orði *capitulum*, sem merkir lítið höfuð, og er hvorugskynsorð).

Nr., *Nr.* eða *No.* l. númer (orðið er eiginlega latínskt: *numerus*, sem merkir *tala*).

h. eða *heil.* l. heilagur.

hr. eða *hra* l. herra.

St. l. Sankte (eiginlega latínskt orð: *sanctus* = heilagur).

mr. l. *monsjör* eða *rjettara monsjö* eða *mongsjö* (frakkneskt orð, sem merkir *minn herra*; er skrifað, þegar það er ekki skammstafað: *monsieur*).

sgn. l. *senjör* (frakkneskt orð ɔ: *herra*; þegar það er skrifað með fullum stöfum, þá er það skrifað: *seigneur*).

sra eða *srá* l. *sjera* eða *síra* (eiginlega frakkneskt orð *sire* l. *sír* ɔ: *herra*, og er haft, þegar talað er við konunga).

d^{to} l. *dítto* eða *dító*, og merkir, eptir því sem það er haft: *af sama tægi*, eða *sama kyns*. Orðið er eiginlega afbakað af ítölsku orði *detto*, sem merkir *sagður* (á latínu *dictus*), eða *sagt*.

expl. eða *exopl.* l. *exemplar* eða *exemplör*.

Exemplar er latínskt orð, sem merkir fyrirmynd (Mönster) og eptirrit (*Copie*).

o. s. fr. eða *o. s. frv.* l. og svo framvegis.

m. fl. l. með fleiru.

- m. m. l.* með meiru.
t. d. l. til dæmis.
t. a. m. l. til að mynda.
p. l. þann.
p. e. l. það er.
nl. l. nefnilega.
s. s. l. sama sem.
p. á. l. þessa árs.
f. á. l. fyrra árs.
p. m. l. þessa mánaðar.
f. m. l. fyrra mánaðar.
f. m. l. stundum fyrir miðjan dag.
e. m. l. eptir miðjan dag.
kl. l. klukkan.
f. Kr. b. l. fyrir Krists burð.
e. Kr. b. l. eptir Krists burð.
N. T. eða n. t. l. nýja testamentið.
G. T. eða g. t. l. gamla testamentið.
al. og áln. l. alin og álnir.
vt. og vtt. l. vætt og vættir.
fð. og frð. l. fjórðungur og fjórðungar.
mk. eða mkk. l. mark, mörk eða merkur.
tn. l. tunna eða tunnur.
skpp. l. skeppa eða skeppur.
pt. eða ptt. l. pottur eða pottar.
s. m. l. silfurmynt.
r. s. l. reiðusilfurs.
n. v. l. nafnverð.

s. v. l. silfurverð.

rbð. l. ríkisbankadalur eða ríkisbanka-
dalir.

rd. eða $\mathfrak{r}^{\text{d}}$ l. ríkisdalur eða ríkisdalir.

m $\mathfrak{k}$ eða $\mathfrak{m}$ l. mark eða mörk.

sk., skk. eða β l. skildingur eða skildingar.

pd. eða $\mathfrak{p}$ l. pund.

L $\mathfrak{p}$ l. lísipund.

Sk $\mathfrak{p}$ l. skipbund.

hnd. eða $\mathfrak{h}$ l. hundrað eða hundruð, og er það
haft, þegar talað er um hundrað í landa-
eða jörðum.

∴ má lesa það er, eða það er að skilja (sjá
undir merkjunum að framan).

§ má lesa grein eða *paragraph*, og stendur
við byrjun nýrrar greinar. Merkið heitir *grein-*
armerki (*paragraph* eða *paragraphus*).

= líkingar- eða jafnaðarmerki (*Aequalmerki*),
má lesa jafnt við, sama sem, eða *aequal*
(l. ekval ∴ jafnt). *Aequal* er komið af la-
tínsku orði: *aequalis*, sem merkir jafn.

† dauðamerki, má lesa dó, t. d. Alexander mikli
† 323 f. Kr. b. Stundum er það ekki lesið,
t. d. fyrir ofan grafskriptir eða erfiljóð.

□ l. ferhyrnings, ferhyrndir eða ferhyrnda-
ar, o. s. frv., t. d. *ein dagsláttu er 900 □*
faðmar. Ísland er 1867 □ mílur.

Nokkrar latínskar skammstafanir, sem koma fyrir í íslenzku máli.

p. eða *pag.* l. *pagina* ǝ: blaðsíða.

c. eða *cap.* l. *caput* ǝ: kapítuli (eiginlega merkir *caput* höfuð).

l. l. *liber* ǝ: bók.

seq. l. *sequens* ǝ: fylgjandi, þegar talað er um eitt, en *seqq.* l. *sequentia* ǝ: fylgjandi, þegar talað er um fleira.

l. c. l. *loco citato* ǝ: á áður greindum stað (*loco* ǝ: á staðnum, *citato* ǝ: hinum tilgreinda).

L. S. l. *loco sigilli* ǝ: í signets stað (*loco* ǝ: í staðinn fyrir; *sigilli* ǝ: signetsins).

P. S. l. *postscriptum* ǝ: eftirskript.

S. T. l. *salvo titulo* ǝ: að heilum titli.

Dr. l. *doctor*, sem merkir eiginlega *kennari*.

Mag. l. *magister* ǝ: meistari.

p. t. l. *pro tempore*, eiginlega *fyrir tímann* ǝ: fyrir eða *handa tímanum*, sem núna er = til bráðabyrgða, eða núverandi.

etc. eða *&c.* l. *et cetera*, eiginlega og annað, táknar sama og o. s. frv.

pr. pl. l. *praeter plura* ǝ: auk fleira, táknar sama og *m. m.*

v. l. *vel* ǝ: eða; stundum er það lesið *vide* ǝ: sjá.

s. l. *sive* ǝ: eða.

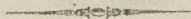
cfr. l. *confer* ǝ: saman ber.

sc. l. scilicet ɔ: það er að skilja; hefur sömu
eða líka merkingu og (ɔ:).

a. l. anno ɔ: á árinu eða árið.

N. B. eða N3 l. nota bene ɔ: athuga vel, s. s.
en aðgættandi er, eða *lítill athugasemd*.

Þess má geta undir skammstöfunum, að stund-
um setja menn depil við tölustafi, til að sýna, hvernig
á að lesa þá, t. d. 3. 5. 7., sem líka er skrifað
3*ji*, 5*ti*, 7*di*, l. *þriðji*, *fimmti*, *sjöundi*. Menn mega
því ekki skrifa t. d. 16 júlímánaðar, því þá mætti
lesa það sextán júlímánaðar, heldur 16. júlímánað-
ar eða 16*da* júlímánaðar. Í upptalningu atriða og
annars fleira hafa menn stundum tölustaf með depli
eða), eða þá ① fyrir aptan. Dæmi: 1. 2. 3. eða 1) 2)
3) má lesa *í fyrsta máta*, *í annan máta*, *í þriðja
máta* (sjá t. d. á bls. 8.); eins 1 ①, 2 ①, 3 ①; optast
lesið á latínu: *primo*, *secundo*, *tertio*; en má, ef
menn vilja, lesa það eins og hitt, því það merkir
hið sama. Stundum hafa menn líka bókstafi, stóra
eða litla, eptir stafrófsröð, til þess að tákna upp-
talningu, og er þá settur depill fyrir aptan eða),
en aldrei ①; t. d. *a.*, *b.*, *c.*, *d.*, eða *a*) *b*) *c*) *d*), og á
að lesa það annaðhvort eins og stafirnir hljóða, eða
staflíður a, *staflíður b*, o. s. frv. eða þá *littera a*,
littera b, o. s. frv. *Littera v. litera* er latínskt orð,
sem merkir bókstafur.





100450211 - 7

